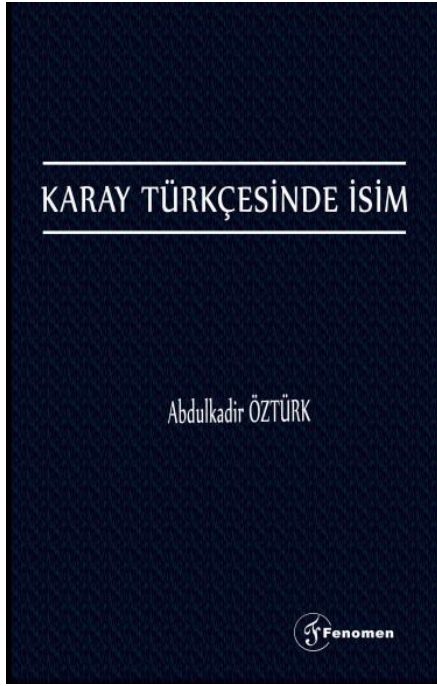

KARAY TÜRKÇESİNDE İSİM

Abdulkadir Öztürk (2019), *Karay Türkçesinde İsim*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 402 s. ISBN: 9786059474450

Hüseyin YILDIZ*

Gazi Türkiyat, Güz 2019/25: 253-258, DOI: 10.34189/gtd.25.0011

Türkiye Türkolojisinin son yıllarda ilgilendiği lehçeler arasında yer alan Karayca, kitap ve tez¹ çalışmalarıyla bu ilginin somut meyvelerini de vermeye başladı. Son beş yıl içinde Türkiye’de yayınlanan, Tülay Çulha ve Selma Gülsevin’in eserleri bu alanda başı çekiyor:

Çulha, Tülay (2015). *Kırım Karaycasının Katık Mecmuası (Metin-Sözlük-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülsevin, Selma (2016). *Karay Türklerinin Dili (Troki Diyalekti)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çulha, Tülay (2017). *Seyfü'l-Mülük ile Bediü'l-Cemâl Hikâyesi (Kırım Karay Rivayeti)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çulha, Tülay (2019). *Karaycanın Karşılaştırmalı Grameri. Fonetik-Morfoloji (Kırım Ağzı Esasında)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Abdulkadir Öztürk²’ün ‘Karay Türkçesinde İsim’ başlığını taşıyan

* Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, turkbilimci@gmail.com. <https://orcid.org/0000-0002-8055-7946>

¹ Türkiye’de tamamlanan Karaylarla ilgili yirmiye yakın tez çalışması bulunmaktadır. Bunlar arasında dil ve edebiyat sahasında yapılan yüksek lisans tezleri Faruk Gökçe (2000), İlgi Kıvrakdal (2000), Tülay Çulha (2002), Murat Koçak (2014) Tuba Güner (2018) ve Işıl Arslan (2018) tarafından; doktora tezleri ise Özlem Kazan (2002), Tülay Çulha (2008), Selma Gülsevin (2010), Abdulkadir Öztürk (2015) ve Murat Koçak (2019) tarafından hazırlanmıştır. Tarih alanındaki yüksek lisans tezleri Bülent Kucak (2016) ve Cihan Şimşek (2017); doktora tezi ise Seyyar Süleymanov (2012) imzalıdır. Halkbilimi alanında yapılan iki yüksek lisans tezinin yazarları ise sırasıyla Semra Doğruer (2007) ve Fatih Şayhan (2011)’dir. Tezlerin künye ve dosya bilgilerine Ulusal Tez Merkezi üzerinden (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) ulaşılabilir.

² 2006 yılında Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü lisans, 2009 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Dili bilim dalında yüksek lisans ve 2015 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili bilim dalında doktora eğitimlerini tamamlamıştır. 2013 yılında

çalışması da Fenomen yayınları arasında 2019 yılında basılarak bu literatüre katkıda bulunuyor.

Tarihî ve çağdaş Kıpçak Türkçesi üzerine çalışmalarıyla dikkat çeken Öztürk'ün yüksek lisans tezi³ Ermeni Harfli Kıpçakçayla, doktora tezi⁴ de yine Karaycayla ilgilidir.

Önsöz, Kısaltmalar, Giriş ve Kaynakça başlıkları dışında üç ana bölümden oluşan eserde, bölüm başlıkları "İsimler", "İsim Çekim Morfolojisi" ve "İsim Söz Varlığı Kavram Sınıflandırması" şeklinde belirlenmiştir.

Giriş bölümünde Karayların ortaya çıkışı, lehçe tasniflerinde Karay Türkçesinin yeri, Karay Türkçesinin ağızları, Karay Türkçesinin günümüzdeki durumu, Karay yazı dili ve edebiyatı, Karayca eserler üzerine yapılmış çalışmalar ve bazı katalog bilgileri konularında kısa, fakat aydınlatıcı bilgiler veren yazar; özellikle Karayca üzerinde araştırma yapan genç bilim adamları için yol gösterici olacak nitelikte kaynak bilgiler sunmaktadır.

Karaycanın Haliç (H), Kırım (K) ve Trakay (T) ağızlarına ait metinlerden hareketle karşılaştırmalı fonetik, morfolojik ve leksik analizlerin yapıldığı çalışmanın korpusu, Türkiye'de yapılan diğer çalışmalara göre oldukça kapsamlı olup, 14 metin yayını içermektedir.

CED : A Crimean Karaim-English Dictionary (Aqtay; Jankowski 2015), **DBMÇ** : David Biynin Machtav Çozmachlary (Firkovičius 1994), **EBY** : Eliyahu Ben Yosef Qılcr's Anthology of Crimean Karaim and Turkish Literature (Aqtay 2009), **GKY** : Grammatika Karaimskogo Yazıka (Musayev 1964), **H** : Halic (Mardkovicz 1937), **HKBT** : A Halich Karaim Bible Translation (Olach 2012), **KA** : Karay Awazy (ed. Mardkovicz 1931-1938), **KarRPS** : Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar (Baskakov; Zajaczkowski; Şapşal 1974), **KarTD** : Karaim, The Trakai Dialekt (Kocaoğlu 2006), **KKAS** : Kırımkaray Atalar Sözi (Polkanov 1995), **KKKM** : Kırım Karaycasının Katık Mecuması (Çulha 2015), **KKS** : Karaycanın Kısa Söz Varlığı (Çulha 2006), **KLS** : Karayim Lehçesi Sözlüğü (Kowalski 1996), **KT** : Karaimische Text im Troki (Kowalski 1929), **KTD** : Karay Türklerinin Dili (Gülsevin 2016), **L** : Luwachlar (ed. Mardkovicz 1932), **O** : Onarmach (ed. Tınfoviç 1934-1939), **S** :

doktora tezi kapsamında birkaç ayığına İsveç Uppsala Üniversitesi Dilbilim Fakültesi, Dilbilim ve Filoloji Enstitüsünde araştırmacı olarak bulunmuş ve Prof. Dr. Éva Ágnes Csató Johanson ile çalışmalar yapmış; 2014 yılında ise Litvanya'nın Trakay şehrine geçerek, alan çalışmalarını bir ay kadar burada sürdürmüştür. Öztürk, 2016 yılından bu yana Ordu Üniversitesinde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmakta olup, *Dünya Dilleri ve Türkçe* ve *Sorunları ve Tartışmalarıyla Türkçe* başlıklı iki kitabın yazarıdır.

³ Öztürk, Abdulkadir (2009). *Ermeni Kıpçakçasıyla Yazılmış Kamanets Vakayinamesi (Çeviri Metin-Gramer-Sözlük)*. Danışman: Prof. Dr. Ümit Tokatlı, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁴ Öztürk, Abdulkadir (2015). *Karay Türkçesinin Tarihi ve Çağdaş Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı Söz Varlığı – Fiiil*. Danışman: Prof. Dr. Nevzat Özkan, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sahyszymyz / Nasza Myśl (ed. Pilecki 1927), **SM** : Seyfü'l-Mülûk ile Bediü'l-Cemâl Hikâyesi (Çulha 2017), **ŞM** : Şelomonun Maşallary (Firkovičius 2000)

Karayca üzerine Türkiye'de hazırlanan üç gramatikal çalışmada taranan ve kullanılan eserlerin karşılaştırmalı analizi şu şekildedir⁵:

Eserler	Gülsevin 2016	Çulha 2019	Öztürk 2019
<i>Eser sayısı →</i>	27	19	26
<i>Karayca Taranan Metin Sayısı →</i>	7	8	14
(1927) Sahyszymyz / Nasza Myśl			++
(1929) Karaimische Texte im Dialekt von Troki	+	++	++
(1931) Krotki wyklad gramatyki jezyka Zachodnio-Karaimskiego	+		
(1932) Luwachlar			++
(1932) Sufiksy imienne i czasownikowe w jezyka zachodnio-karaimstim	+		
(1934-1939) Onarmach			++
(1937) Halic			+
(19381-1938) Karay Awazy			++
(1959) Karaites in Byzantium	+		
(1961) Karaims in Poland: History, Language, Folklore, Science	+		
(1964) Grammatika Karaimskogo Yazıka	+	+	+
(1966) Karaimskiy Yazık	+		
(1974) Karaimskogo-Russko-Polskiy Slovar	+	+	+
(1989, 1993) Karay Yırları	+	+	
(1993) Karay Koltchaları	++	+	
(1994) Caraimica	++	++	
(1994) David Biynin Machtav Çozmachlary		+	++
(1995) Kırımkaray Atalar Sözi			++
(1996) Karayim Lehçesi Sözlüğü			+
(1996) Mien Karajçe Ürieniam	++	+	
(1997) Çypçychley Uçma Trochka	+	+	
(1997) Lietuvos Karaimai	+		
(1998-1999) Karaj Dinlilarnin Jalbarmach Jergialiari	++	+	
(2000) Karay Türkçesinin Fonetigi	+		+
(2000) Şelomonun Maşallary	++	+	++
(2001) Karaj Kalendarı		+	
(2002) Karaylar ve Karayca		+	
(2002) Karyndaşlarymyznyn Chaznasy		++	
(2002) Litvanya Karaylarına Ait Dini Metinler	+		+
(2003) Aziž Jazyşynyn Jomachlary		++	
(2003) Bir Bar Êdi		++	
(2004) Karay Kiunlari	+		
(2005) Fol'klor Kırımkiş Karaimov	+		
(2005) Russko-Karaimskiy Slovar'	+		
(2006) Karay, The Trakai Dialekt	++		++
(2006) Karaycanın Kısa Söz Varlığı	+		+
(2006) Tozlu Zaman Perdesinde Kırım Karayları	+		

⁵ Kaynakçada yer verilen ve kullanılan eserler için (+), metin kaynağı olarak taranan eserler içinse (++) işareti kullanılmıştır.

(2007) Karay Türklerinin Sözlü Edebiyatı				+
(2009) Eliyahu Ben Yosef Qılcı's Anthology of Crimean Karaim and Turkish Literature	+	++		++
(1896, 2010) Proben der Volksliteratur der Nördlichen Türkischen Stämme. Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler			++	
(2010, 2015) Kırım Karaycasının Katık Mecuması	+	++		++
(2010, 2019) Karaycanın Karşılaştırmalı Grameri	+			
(2012) A Halich Karaim Bible Translation				++
(2013) Kırım Karayları				+
(2014) Karay Avazı Dergisinde Trakay ve Haliç Ağzıyla Şiirler				
(2015) A Crimean Karaim-English Dictionary				++
(2015) Crimean Karaim Version of Melukhat Sha'ul				+
(2015) Karay Türkçesinin Tarihi ve Çağdaş Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı Söz Varlığı- Fiil				+
(2016) Karay Türklerinin Dili				+
(2017) Seyfü'l-Mülûk ile Bediü'l-Cemâl Hikâyesi				++

Tablodan da anlaşılacağı üzere çalışmanın metin veri tabanı oldukça geniştir. Ancak diğer eserlerde yer alan ama Öztürk'ün çalışmasında yer verilmeyen eserler olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Eserin bölümlerini değerlendirecek olursak "İsimler" başlığını taşıyan ilk bölüm isim türünden kelimelere ayrılmış olup, konu dört grupta değerlendirilmiştir: *isimler*, *sıfatlar*, *zamirler* ve *zarflar*.

Eserde 'İsimler' grubu, 'İsim Türleri' ve 'İsimlerin Yapısı' alt başlıkları altında incelenmiştir. İlk alt başlıkta *somut*, *soyut*, *özel* ve *cins isimler* ele alınmakta ve her üç ağzdan da bu başlıklara ait örnekler verilmektedir:

	TRAKAY	HALİÇ	KIRIM
Somut	<i>süzgüç 'süzgeç'</i>	<i>kadav 'çivi'</i>	<i>uyzıç 'oyuncak'</i>
Soyut	<i>kerti 'hakikat'</i>	<i>kis 'düş, rüya'</i>	<i>sanav 'saygı'</i>
Özel	<i>Çingiz Han</i>	<i>Felesti</i>	<i>Emori</i>
Cins	<i>bezman 'kantar'</i>	<i>alefa 'maaş, ücret'</i>	<i>cenfe 'pencere'</i>

İsimlerin yapısı konusu ise beş bölümde işlenmiştir: *basit (yalın) isimler*, *türemiş isimler*, *birleşik isimler*, *kalıplaşmış isimler* ve *ikilemeler*.

Basit isimler bölümünde her üç lehçeden verilen örneklerin yanında *yansımali (ses taklidi) isimler* ve *alıntı isimler* ara başlıklarına da yer verilmiştir:

	TRAKAY	HALİÇ	KIRIM
Basit	<i>kuş 'kuş'</i>	<i>narang 'portakal'</i>	<i>sel 'sel'</i>
Yansımali	<i>çın 'ses'</i>	<i>cuv 'gürültü'</i>	<i>çat 'çatırtı'</i>
Alıntı	<i>ayıp 'ayıp'</i>	<i>apteka 'eczane'</i>	<i>midraş 'dinî okul'</i>

Türemiş isimler bölümünde dört başlık bulunmaktadır. Yapım ekleri, isimlerde küçültme, isimlerde karşılaştırma ve isimlerde cinsiyet konularını inceleyen bu başlıklardan ilkinde isimden isim yapan ekler olarak *{+IİK}*, *{+IUK}*, *{+CI}*, *{+CU}*, *{+das}*,

{+dAş}, {+taş}, {+Clk}, {+DI}, {+II}, {+sIz}, {+lAy(In)}, {+(I)nCI}, {+(U)nCU}, {+ArI}, {+(ş)Ar}, {+man}, {+sin}, {+sUn}, {+çII}, {+şim}, {+sıl} ekleri; fiilden isim yapan ekler olarak ise {-mAK}, {-mA}, {-(I)v}, {(U)v}, {-(I)vCI}, {-(U)vCU}, {- (G)aK}, -(A)k}, {- (I)K}, -UK}, {-vik}, -vUK}, {-vIC}, -vUC}, {-GIC}, -GUC}, {-mac}, -maç}, {-GIn}, -Gun}, {-mDı}, -UntU}, {-tı}, {-GI}, -GU}, {-I, -U}, {-mIş}, -muş}, {- (y)(I)ş}, -Uş}, {- (I)m}, -(U)m}, {- (A)r}, {- (I)r}, -(U)r}, {- (I)t}, -(U)t}, {-et}, {-c, -(I)ç}, -(u)ç}, {-aç}, {-CI}, -çu}, {-cA}, {-In}, -Un}, {-CAK}, -CuK}, {-dIK}, -duK}, {-dirik}, -dUrUK}, {-mAn}, ekleri ele alınmıştır. İsimlerde karşılaştırma bildiren {+rAk} eki ise ayrıca değerlendirilmiştir.

Birleşik isimler bölümünde “İsim+İsim Yapısındaki Birleşik İsimler”, “İsim Tamlaması Kalıbındaki Birleşik İsimler”, “Sıfat Tamlaması Kalıbındaki Birleşik İsimler” ve “Diğer Birleşik İsimler” şeklinde yine dört başlık karşımıza çıkmaktadır.

	TRAKAY	HALIÇ	KIRIM
İsim+İsim	<i>Simon Firkoviç</i>	<i>Corrado Gini</i>	<i>Seyfiül Müllük</i>
İsim Tamlaması	<i>yer çibani</i> ‘patates’	<i>yeryizi</i> ‘yeryüzü’	<i>tarakotı</i> ‘dereotu’
Sıfat Tamlaması	<i>baş şahar</i> ‘başkent’	<i>sarıyav</i> ‘tereyağı’	<i>kara bağır</i> ‘karacığer’
Diğerleri	<i>yel tavor</i> ‘fırtına’	<i>koyhancac</i> ‘peruk’	<i>imambayıldı</i> ‘imambayıldı’

Kalıplaşmış isimler bölümünde konu üçe ayrılmış ve isim çekim ekleriyle, sıfat-fiil ekleriyle ve zarf-fiil ekleriyle oluşanlar ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

	TRAKAY	HALIÇ	KIRIM
Çekim Ekleri	<i>birdan</i> ‘birlikte’	<i>boska</i> ‘boş yere’	<i>özden</i> ‘özgür’
Sıfat-fiil	<i>kelesi</i> ‘gelecek’	<i>askan</i> ‘geçmiş’	<i>bitken</i> ‘bitki, ot’
Zarf-fiil	<i>keça</i> ‘gece’	<i>erte</i> ‘sabah’	<i>asrı</i> ‘çok, pek, aşırı’

İkilemeler bölümünde yine her üç ağızdan tespit edilen örneklere yer verilmiştir:

T *kurt-komuz* ‘böcek’, H *bağ-bostan* ‘cennet’, K *kelim-ketim* ‘ziyaret’

Eserde ‘Sıfatlar’ grubu, ‘Niteleme Sıfatları’ ve ‘Belirtme Sıfatları’ alt başlıkları altında incelenmiştir. Belirtme sıfatları ise kendi içinde dörde ayrılarak *işaret*, *sayı*, *SORU* ve *belirsizlik sıfatları* şeklinde sınıflandırılmıştır. Ayrıca yazar, Trakay ve Haliç ağızlarında, {-esi}, {-GAn}, {-An}, {-Adohan}, {-ydohan}; Kırım ağızında ise {- (G)An} ve {-AcAk} sıfat-fiil ekleriyle de fiillerden sıfatlar meydana getirildiğine de dikkat çekmektedir.

	TRAKAY	HALIÇ	KIRIM
Niteleme	<i>mun</i> ‘üzgün’	<i>did</i> ‘yaşlı’	<i>arçal</i> ‘tembel’
İşaret	<i>bundi</i> ‘böyle’	<i>alayok</i> ‘öyle’	<i>beve</i> ‘böyle’
Sayı	<i>eşar</i> ‘ikişer’	<i>seksen</i> ‘seksen’	<i>yedev</i> ‘yedisi’
Soru	<i>kani</i> ‘hangi’	<i>neçik</i> ‘nasıl’	<i>kaç</i> ‘kaç’
Belirsizlik	<i>bar</i> ‘bütün’	<i>basha</i> ‘başka’	<i>bazı</i> ‘bazı’

‘Zamirler’ grubu eserde, *şahıs*, *dönüşlülük*, *işaret*, *belirsizlik* ve *SORU* zamirleri şeklinde beş grupta ele alınmıştır.

	TRAKAY	HALIÇ	KIRIM
Şahıs	<i>siz</i>	<i>siz</i>	<i>siz</i>
Dönüştürülük	<i>kensi</i> 'kendi'	<i>ez, oz</i> 'kendi'	<i>gendi</i> 'kendi'
İşaret	<i>oşol</i> 'o'	<i>osol</i> 'o'	<i>onda</i> 'onda'
Belirsizlik	<i>barı</i> 'hepsi'	<i>kimes</i> 'kimse'	<i>öteki</i> 'öteki'
Soru	<i>kayda</i> 'nerede'	<i>keyre</i> 'nereye'	<i>kaçancı</i> 'hangisi'

'Zarflar' grubu eserde, zaman, yer ve yön, tarz, miktar ve soru zarfları şeklinde alt başlıklar yer almaktadır.

	TRAKAY	HALIÇ	KIRIM
Zaman	<i>afta</i> 'hafta'	<i>alı</i> 'şimdi'	<i>biltır</i> 'geçen yıl'
Yer ve Yön	<i>pod</i> 'yanında'	<i>alnına</i> 'önüne'	<i>alt</i> 'alt, aşağı'
Tarz	<i>yahnızo</i> 'yalnızca'	<i>seme</i> 'muhtemelen'	<i>gene</i> 'yine'
Miktar	<i>lišni</i> 'fazla'	<i>dosit</i> 'kafi'	<i>ingen</i> 'çok, pek'
Soru	<i>kaçan</i> 'ne zaman'	<i>kaa</i> 'nerede'	<i>nege</i> 'niçin'

Çalışmanın ikinci bölümü 'İsim Çekim Morfolojisi' başlığını taşımakta olup, konu, beş kategoriye ayrılarak incelenmiştir. İsimlerde çokluk, iyelik, aitlik, hâl ve soru kategorilerini ele alan başlıklardan dördüncüsünde hâl kategorisinin dokuz türü de ayrı alt başlıklarda işlenmiştir: *yalm, ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik, yön gösterme*.

Çalışmanın üçüncü bölümü 'İsim Söz Varlığı Kavram Sınıflandırması' başlığını taşımakta olup, 57 temalıklı bir sınıflandırma yapılmıştır: *Adlandırma, Ahlâkî Tutum, Akarsu/Göl/Deniz, Amaç/Niyet, Benzerlik/Farklılık, Bilişsel Yetenek/Yeteneksizlik, Bitkiler, Boyut/Ebat/Miktar/Ölçü, Dağ/Ova/Düzlük, Destek/Karşıtlık, Dilbilgisel Sözcükler, Doğa Olayları, Duyu, Eğitim, Eşya, Ev'in Bölümleri, Giyim/Giyecek, Gizem/Gizlilik, Gökyüzü/Yeryüzü, Gösterge, Güç/Güçsüzlük, Güven/Güvensizlik, Güzellik/Çirkinlik, Hareket, Hayvanlar, Işık/Isı/Soğukluk, İletişim, İnanç, İnsan/İnsanoğlu, İrade, İş/Görev, Kişisel Duygular, Koşullar, Madde, Mesafe, Mevcudiyet, Mülkiyet, Müzik/Sanat/Edebiyat, Otorite/Kontrol, Oyun/Eğlence/Spor, Parça/Bütün, Renk, Sağlık, Savaş/Şiddet/Barış, Sayı/Sıralama, Ses/Bağırma, Sosyal Duygular/İlişkiler/Aidiyet, Söz/İfade, Vasıta, Vücudun Bölümleri, Yapı/Biçim, Yapım/İnşaat, Yaşam/Ölüm, Yeme/İçme, Yer Değiştirme/Seyahat, Yer/Yön, Zaman*.

Çalışmanın kaynakçası 1927-2019 yılları arasında çıkan 86 kaynağı içermektedir.

Gerek içeriği, gerek korpusu ve kaynakçasıyla dikkat çeken ve alan için değerli bir kaynak olan ve toplamda 402 sayfa tutan eser için yazar Abdulkadir Öztürk'ü tebrik ediyor, bu istikamette başka çalışmalar yapmasını da kendisinden bekliyoruz.